

KRZYSZTOF TARKA
Opole

LITWINI W III RP

Zapoczątkowany na przełomie lat 80. i 90. proces przemian politycznych miał również duże znaczenie dla mniejszości narodowych w Polsce. W nowej rzeczywistości, po 1989 r., w stosunkach między większością a mniejszościami nie zniknęły automatycznie wszystkie dotychczasowe problemy. Pojawiły się nawet nowe. Po obu stronach nie zapomniano też o sporach i urazach sprzed lat. Mniejszości narodowe mogły jednak wyraźnie przemówić własnym głosem. Rok 1989 przyniósł też ożywienie działalności samych mniejszości, wśród których pojawiły się nowe organizacje czy czasopisma. Przedstawiciele mniejszości uzyskali też stały dostęp do publicznego radia i telewizji.

Żaden z powszechnych spisów ludności przeprowadzonych w PRL nie zawierał pytania o narodowość czy język ojczysty. Brak wiarygodnej statystyki narodowościowej sprawia, że ustalenie dokładnej liczby Litwinów (ale także pozostałych mniejszości narodowych w Polsce) natrafia na poważne trudności. Dane szacunkowe należy traktować z dużą ostrożnością już choćby ze względu na ich znaczną rozpiętość. Za podstawę przyjmuje się w nich przede wszystkim takie kryteria, jak język, pochodzenie, religia czy nazwisko, a nie samookreślenie jednostki, które powinno być rozstrzygające. Kryteria te są zawodne i nie pozwalają na ścisłe ustalenie liczebności poszczególnych mniejszości narodowych.

Według działaczy mniejszości litewskiej, w latach 90. ubiegłego wieku w Polsce mieszkało około 20-25 tys. osób narodowości litewskiej, w tym na terenie byłego województwa suwalskiego około 10-12 tys. W sposób zwarty Litwini zamieszkują niewielki obszar w północno-wschodniej części Suwalszczyzny, głównie gminę Puńsk (według szacunków mniejszości stanowić mieli 80% ogółu mieszkańców), wiejską gminę Sejny (40% mieszkańców) oraz miasto Sejny, gminę Szypliszki i Suwałki¹. Opierając się na tych szacunkach Biuro do spraw Kultury Mniejszości

¹ E. Pietruszkiewicz, *Liczebność i rozmieszczenie społeczności litewskiej w Polsce. Status prawny. Stan organizacyjny (organizacje, ich cele i warunki działania) i dostęp do środków masowego przekazu, w: Litwini w Polsce. Materiały informacyjne o sytuacji mniejszości litewskiej w Polsce*, Puńska 1995, s. 8.

Narodowych Ministerstwa Kultury i Sztuki przyjmowało, iż mniejszość litewska w Polsce liczyła około 20 tys. osób². Szacunki te wydają się jednak zdecydowanie zawyżone.

Znacznie bliższe rzeczywistości liczby Litwinów w Polsce były szacunki Cezarego Żołędowskiego, według którego ich liczba na początku lat 80. nie przekraczała 9 tys., w tym niespełna 7 tys. na Suwalszczyźnie³. Źródłem rozbieżności były przede wszystkim odmienne szacunki liczebności Litwinów poza zwartym obszarem zamieszkania. Według Żołędowskiego, było ich 2 tys., działacze mniejszości twierdzili, że liczba ta przekracza 10 tys. Różnice, choć mniejsze, występowały również w przypadku określenia liczby ludności litewskiej na Suwalszczyźnie.

Litwini stanowią wyraźną większość mieszkańców na terenie gminy Puńsk. Całkowicie lub w przeważającej części litewskie są następujące wioski: Buraki, Dziedziule, Giełusze, Kalinowo, Kompocie, Krejwiany, Nowiniki, Ogórki, Oszkinie, Pelele, Przystawańce, Puńsk, Rejsztokiemie, Sankury, Szlinokiemie, Tauroszyski, Trakiszki, Trompole, Widugiery, Wilkopedzie, Wojciuliszki, Wojtokiemie, Zwikiele. Do wiosek mieszanych, polsko-litewskich, należą: Buda Zawidugierska, Poluńce, Sejwy, Skarkiszki, Sołtany. W gminie Sejny Litwini stanowią wyraźną większość we wsiach Burbiszki, Dusznica, Jenorajście, Jodeliszki, Klejwy, Rachelany, Radziucie, Rynkojeziory i Żegary. Do wiosek mieszanych należą: Hołny Mejera, Krasnogruda, Krasnowo, Łumbie, Nowosady i Ogrodniki. W gminie Szypliszki w większości litewskie są dwie wioski: Jegliniec i Wojponie. Mieszany skład narodowościowy mają Budzisko, Podwojponie i Sadzawki. Pojedyncze osoby narodowości litewskiej mieszkają we wsiach Dębniak, Romaniuki, Szymanowizna, Wesołowo, Zaboryszki. Na podstawie informacji statystycznych o liczbie mieszkańców poszczególnych sołectw w 1983 r., uzyskanych w urzędach gminnych, Żołędowski wyliczył, iż w gminie Puńsk mieszkało blisko 3700 osób narodowości litewskiej, w gminie Sejny – 1600, a w gminie Szypliszki – około 300. Liczbę Litwinów w mieście Sejny szacował na około 1 tys. Razem daje to około 6600 osób narodowości litewskiej. Przedstawione dane mają charakter szacunkowy. Jednak, zdaniem Żołędowskiego, podana liczba, ze względu na przyjętą metodę obliczeń, była raczej zawyżona aniżeli zaniżona⁴.

Nieco niższe były szacunki kościelne. Według biskupa ełckiego, na Suwalszczyźnie jedynie około 5,5–6 tys. wiernych chciałoby korzystać z posługi duszpasterskiej w języku litewskim⁵.

² *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 1994*, Warszawa 1995, s. 11.

³ C. Żołędowski, *Rozmieszczenie i liczebność mniejszości litewskiej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Nauk Politycznych” [Uniwersytet Warszawski] 1992, nr 17, s. 186.

⁴ *Ibidem*, s. 183-185.

⁵ W. Ziemia, *Narodowa różnorodność bogactwem Kościoła Ełckiego*, „Lithuania” nr 2(15), 1995, s. 89.

Szacunkowych danych o liczbie Litwinów w Polsce dostarczyły również badania podjęte w końcu 1994 r. przez Zespół Wyznań i Narodowości Głównego Urzędu Statystycznego. Objęto nimi 23 miejscowości położone na obszarze zwartego zamieszkania przez ludność litewską. Wobec braku statystyki narodowościowej nie można było dokonać wstępnego, reprezentatywnego doboru Polaków i Litwinów na poziomie poszczególnych miejscowości i całej badanej zbiorowości. Dopiero w trakcie wywiadu możliwe stało się określenie, kto jest Polakiem, a kto Litwinem. Badaniem objęto osoby, które ukończyły 15. rok życia. W rezultacie uzyskano 2533 kwestionariusze: 1054 (42%) pochodziło od osób, które zadeklarowały się jako Litwini, a 1462 (58%) jako Polacy (17 osób określiło swą narodowość jako inną niż polska i litewska). Badania potwierdziły szacunkowe dane dotyczące liczebności ludności litewskiej. Najbardziej zlituanizowana okazała się gmina Puńsk, w której 80% respondentów określiło swą narodowość jako litewską. W gminie Sejny narodowość litewską zadeklarowało 33%, a w mieście Sejny – zaledwie 9% ankietowanych⁶.

W przeprowadzonym w 2002 r. powszechnym spisie ludności po raz pierwszy po II wojnie światowej zadano pytanie o narodowość oraz język używany w domu. Według wyników spisu 5639 osób posiadających obywatelstwo polskie zadeklarowało narodowość litewską. Zdecydowana większość z nich (5097 osób) mieszkała w województwie podlaskim. Litwinem był co piąty mieszkaniec powiatu sejneńskiego (4595 osób – 21% mieszkańców powiatu). Największy odsetek Litwinów zamieszkiwał gminę Puńsk. Według wyników spisu, stanowili oni ponad 74% mieszkańców gminy (3312 osób). Przynależność do mniejszości litewskiej zadeklarowało 18,5% mieszkańców w gminie wiejskiej Sejny (775 osób) i blisko 8% w gminie miejskiej Sejny (469 osób), w gminie wiejskiej Krasnopol było już tylko 34 Litwinów (0,85%). Na terenie powiatu suwalskiego mieszkały 123 osoby należące do mniejszości litewskiej, w tym w gminie Szypliszki 109 osób (blisko 3% mieszkańców gminy). Ponadto 316 Litwinów mieszkało w Suwałkach, a 41 w Białymstoku⁷.

Niewielkie rozproszone grupy Litwinów żyją na terenie całego kraju. W przeciwieństwie do osób zamieszkałych na obszarze zwartego zasiedlenia litewskiego w znacznie większym stopniu podlegają oni naturalnym procesom asymilacyjnym (polonizacji). Według wyników spisu z 2002 r. we wszystkich pozostałych województwach przynależność do mniejszości litewskiej zadeklarowały zaledwie 542 osoby, w tym w województwie mazowieckim – 99 osób (Warszawa – 73), warmińsko-mazurskim – 83 (Olsztyn – 18), pomorskim – 75 (Gdańsk – 24, Gdynia – 21), zachodniopomorskim – 67 (Szczecin – 21), dolnośląskim – 53 (Wrocław

⁶ *Litwini w Polsce – Polacy na Litwie – 1994*, Warszawa-Wilno 1995, s. 12-14.

⁷ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu, tab. 3/m., Mniejszości według województw, powiatów i gmin w 2002 r. (dane Głównego Urzędu Statystycznego).

– 21), śląskim – 48 (Katowice – 11, Gliwice – 10), wielkopolskim – 32 (Poznań – 19), kujawsko-pomorskim – 18 (Bydgoszcz – 10), łódzkim – 17 (Łódź – 11), lubuskim – 15, małopolskim – 13, lubelskim – 10, opolskim – 7, świętokrzyskim – 3, podkarpackim – 2 osoby⁸.

W powszechnym spisie ludności przeprowadzonym w 2011 r. po raz pierwszy umożliwiono mieszkańcom Polski wyrażanie złożonych tożsamości narodo-wo-etnicznych, dopuszczając zadeklarowanie przynależności do jednej lub dwóch kategorii etnicznych. Według wyników spisu z narodowością litewską identyfikowały się ogółem 7863 osoby. Dla 5599 osób była to pierwsza zadeklarowana identyfikacja, a dla 2264 druga (w tym dla 4830 jedyna, w przypadku 2961 osób występowała ona łącznie z identyfikacją polską)⁹.

Najbardziej prawdopodobne wydają się szacunki, według których na Suwalszczyźnie mieszka obecnie 6,5–7 tys. Litwinów. Natomiast poza zwartym obszarem zamieszkania liczbę ludności litewskiej szacować można na 1 tys. Łączna liczba mniejszości litewskiej w Polsce wynosi około 7,5–8 tys. osób.

Procesy asymilacyjne oraz ruchy migracyjne wpływają na powolne, ale systematyczne kurczenie się grupy litewskiej. Jeszcze kilkadziesiąt lat temu zasięg używalności języka litewskiego był znacznie większy. Obejmował takie miejscowości, jak Smolany, Berżniki, Dworczyso, Wiżajny – dziś zamieszkane niemal wyłącznie przez ludność polską. Litewskie ślady pozostały tylko w nazwiskach osób, które zaliczają siebie już do narodowości polskiej, w nazwach miejscowości, rzek, jezior, lasów, bagien, wzgórz¹⁰. W latach 90. XX w. proces ten został powstrzymany, lecz utracone pozycje są już nie do odzyskania. Stopniowa asymilacja ludności litewskiej była przede wszystkim skutkiem naturalnych procesów zachodzących wewnątrz samej mniejszości.

Początek lat 90. przyniósł zmiany w działalności organizacyjnej Litwinów. W maju 1990 r. część dotychczasowych działaczy Litewskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego utworzyła nową organizację – Litewskie Towarzystwo św. Kazimierza, które swą nazwą nawiązywało do stowarzyszenia istniejącego w II Rzeczypospolitej. Przewodniczącym Towarzystwa został Witold Grygutis. Organizacja działa przede wszystkim w Sejnach i okolicy. Sejneńscy Litwini czuli się pomijani i pozostawieni samym sobie przez mieszkających przeważnie w Puńsku działaczy LTS-K. Niektórzy z niechęcią podchodzili do poprzedniego okresu działalności LTS-K, do samej nazwy i jego komunistycznej przeszłości, uważając, iż po zmianach politycznych w kraju zaistniała potrzeba powołania nowej organizacji. Stowarzyszenie podkreśla swój katolicki charakter. Jego członkowie

⁸ *Ibidem*. Zob. też: *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, L. Adamczuk i S. Łodziński (red.), Warszawa 2006.

⁹ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013, s. 91.

¹⁰ E. Pietruszkiewicz, *op. cit.*, s. 8; C. Żołędowski, *op. cit.*, s. 178-183.

założyli litewski chór parafialny, upominali się o utworzenie odrębnej szkoły z litewskim językiem nauczania w Sejnach. Zorganizowali przegląd amatorskich zespołów artystycznych regionu sejneńskiego. Organizacja patronowała również budowie Domu Litewskiego w Sejnach¹¹.

Istniejące od 1957 r. LTS-K przeżywało wyraźny kryzys. Zaplanowany na czerwiec 1990 r. zjazd Towarzystwa nie odbył się z powodu braku quorum. Pół roku później członkowie LTS-K dokonali zasadniczych zmian w statucie stowarzyszenia. Nowym przewodniczącym (spośród trzech kandydatów) wybrano Eugeniusza Pietruszkiewicza z Suwałk, byłego redaktora naczelnego „Aušry”. Na kolejnym, XII zjeździe LTS-K w marcu 1992 r. organizacja zmieniła nazwę na Stowarzyszenie Litwinów w Polsce. W ten sposób chciano zamknąć pewien okres w historii i zacząć budowę nowego. Statutowe cele stowarzyszenia pozostały takie same. Nie dokonano też żadnych zmian we władzach. Istniejące 35 lat Litewskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne niemal przez cały okres było jedyną organizacją działającą wśród mniejszości litewskiej w Polsce. W historii tej społeczności odegrało ważną rolę w podtrzymywaniu własnej tożsamości narodowej. Mimo konieczności dostosowania się do zewnętrznej sytuacji, działacze LTS-K starali się hamować proces asymilowania (polonizacji) ludności litewskiej. Uwikłani w oficjalne struktury życia politycznego PRL nie działali jednak przeciwko swym rodakom. Ochrona litewskiej enklawy przed wynarodowieniem pozostawała najważniejszym celem organizacji, choć nie zapisano go nigdy w jej statucie. Towarzystwo ma poważne osiągnięcia w działalności kulturalnej i oświatowej. Było jedynym organizatorem życia narodowego. Siedzibą zarządu SLwP pozostały Sejny. Stowarzyszenie jest najważniejszą organizacją mniejszości litewskiej w Polsce. Jego przewodniczącym w 2013 r. jest Olgierd Wojciechowski¹².

W kwietniu 1993 r. powstała kolejna organizacja – Wspólnota Litwinów w Polsce. Nawiązała ona kontakt z liczną (około półmilionową) mniejszością litewską w USA i Kanadzie, stając się częścią organizacji obejmującej swym zasięgiem Litwinów rozproszonych po całym świecie. Wspólnota reprezentując Litwinów polskich w kraju i za granicą stara się również koordynować działalność poszczególnych organizacji i instytucji litewskich. Jej statutowym celem jest dążenie do zachowania przez mieszkających w Polsce Litwinów własnej tożsamości narodowej, propagowanie narodowej kultury, udział w życiu społeczno-politycznym. Działalnością Wspólnoty kierowali Józef Sygit Forencewicz, Bronisław Makowski i Irena Gasperowicz¹³.

Sukces przyniosły Litwinom wybory lokalnych władz samorządowych w Puńsku. W kolejnych wyborach przedstawiciele mniejszości litewskiej zdobywali

¹¹ K. Tarka, *Litwini w Polsce 1944-1997*, Opole 1998, s. 198-199.

¹² *Ibidem*, s. 199-201. Zob. też: P. Łossowski, *Mniejszość litewska w Polsce 1944-1999*, „Przegląd Humanistyczny” nr 5, 2000, s. 37.

¹³ K. Tarka, *op. cit.*, s. 201-202.

zdecydowaną większość w radzie gminy, ich kandydat pełnił również funkcję wójta. Litwini znaleźli się także w radzie gminy Sejny. Natomiast porażką zakończyły się próby zdobycia miejsca w Sejmie. W wyborach parlamentarnych w 1991 r. działacze litewscy utworzyli wraz z przedstawicielami mniejszości czeskiej, słowackiej i ukraińskiej Wyborczy Blok Mniejszości Narodowych. Koalicja nie zdobyła jednak żadnego miejsca w Sejmie. W okręgu białostockim na kandydata litewskiego oddano zaledwie 1285 głosów. Porażką zakończyły się również podejmowane przez Litwinów w następnych latach próby wystawiania swoich kandydatów na listach ogólnopolskich ugrupowań. Wynikało to przede wszystkim z niewielkiej w skali kraju liczebności grupy litewskiej¹⁴.

Na początku lat 90. w środowisku litewskim oprócz zmian organizacyjnych w pojawiły się również nowe inicjatywy wydawnicze. W 1990 r. kwartalnik „Aušra” został przekształcony w miesięcznik, a od 1992 r. pismo ukazuje się jako dwutygodnik i w takiej formule wydawane jest do dziś. „Aušra” finansowana jest przez Ministerstwo Kultury i Sztuki. Redaktorem naczelnym pisma była Alicja Sitarska, a od 1997 r. funkcję tę sprawuje Irena Gasperowicz. Na łamach dwutygodnika dominuje tematyka społeczno-kulturalno-polityczna. Drukowane są artykuły o litewskiej kulturze i oświacie, historii regionu, kronika wydarzeń. Pojawił się również dział religijny. Obok roli informacyjnej, edukacyjnej i kulturotwórczej główną funkcją „Aušry” jest podtrzymywanie poczucia własnej tożsamości narodowej wśród Litwinów w Polsce. Słowo pisane ma kluczowe znaczenie dla zachowania i kształtowania języka ojczystego.

Poza „Aušrą” mniejszość litewska wydaje jeszcze kilka pisemek w ojczystym języku. Ich rola jest jednak znacznie mniejsza. Począwszy od 1997 r. ukazuje się miesięcznik dla dzieci „Aušrele”. Ponadto od 1992 r. suwalski oddział Stowarzyszenia Litwinów w Polsce wydaje dwa razy do roku własny biuletyn „Suvalkietis” (obecnie kwartalnik), zaś od 2005 r. Towarzystwo św. Kazimierza wydaje kwartalnik „Šaltinis”.

W 1993 r. Wydawnictwo „Aušra” rozpoczęło również druk pierwszych w Polsce po II wojnie światowej książek w języku litewskim (ogółem wydano około 100 pozycji książkowych i podręczników szkolnych)¹⁵.

W marcu 1990 r. mniejszość litewska uzyskała stały dostęp do radia publicznego. Początkowo Radio Białystok nadawało raz w tygodniu (w niedzielę) półgodzinną audycję w języku litewskim. Obecnie litewskojęzyczne programy radiowe nadawane są trzy razy w tygodniu (we wtorek i czwartek wieczorem oraz w niedzielę rano, łączny czas emisji 60 minut). Audycje mają charakter magazynów słowno-muzycznych. Obejmują serwis informacyjny o życiu Litwinów w Polsce,

¹⁴ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003*, L. Nijakowski, S. Łodziński (red.), Warszawa 2003, s. 171-172.

¹⁵ K. Tarka, *op. cit.*, s. 228-232. Zob. też: S. Birgiel, *Działalność wydawnicza (historia i stan obecny)*, w: *Litwini w Polsce...*, s. 14-19.

komentarze, felietony, reportaże, rozmowy dotyczące ważniejszych wydarzeń bieżących i z przeszłości, muzykę litewskich zespołów ludowych. W połowie lat 90. Litwini uzyskali również dostęp do publicznej telewizji. Regionalny ośrodek Telewizji Polskiej w Białymstoku nadaje raz w tygodniu (w niedzielę) program w języku litewskim „Panorama litewska” (czas emisji 7 minut i 30 sekund)¹⁶.

Zamieszkująca północno-wschodnie skrawki Polski mniejszość litewska odznacza się wyjątkowo wysoką aktywnością kulturalną. Ruch kulturalny jest ważnym czynnikiem integrującym lokalną społeczność. Mimo nieuchronności zachodzących zmian w stylu życia Litwini są przywiązani do własnej tradycji i obyczajów. Masowy (czynny lub bierny) udział w imprezach kulturalnych stanowił czynnik integrujący społeczność litewską. Kształtował autentyczne więzi interpersonalne, tworzył pozytywne wartości, wzmacniał poczucie odrębności i świadomości narodowej. Kontakt z rodzimą kulturą wpływał na identyfikację z własną społecznością, kształtował świadomość narodową kolejnych pokoleń. Począwszy od lat 80. Litwini zabiegali o budowę nowego domu kultury w Puńsku (dotychczasowy mieścił się w małym, przedwojennym drewnianym budynku). Zamierzali stworzyć Centrum Kultury Litewskiej. Władze wojewódzkie w Suwałkach opowiadały się natomiast za budową Gminnego Ośrodka Kultury lub Domu Kultury Polsko-Litewskiej lub Polsko-Radzieckiej. Podkreślano, iż nazwa nowej placówki powinna integrować obie lokalne społeczności: polską i litewską. Litwini zdecydowanie sprzeciwiali się proponowanej nazwie. Wynikły na tym tle spór przesądził o wstrzymaniu na kilka lat całego przedsięwzięcia. Budowę rozpoczęto dopiero w 1988 r., jednak z powodu braku funduszy przeciągało się zakończenie inwestycji. Trwała ona (z przerwami) aż do 2001 r. Najważniejszą częścią obiektu jest sala widowiskowa na ponad 300 miejsc. W połowie lat 90. Litwini rozpoczęli budowę drugiego ośrodka kultury w pobliskich Sejnach (budowa Domu Litewskiego trwała cztery lata i finansowana była przez rząd Litwy). Do najważniejszych imprez artystycznych należy zlot amatorskich zespołów ludowych w Burbiszkach nad jeziorem Gaładuś oraz Festiwal Teatrów Stodolanych w Puńsku¹⁷.

Litwini charakteryzują się wysoką samoświadomością narodową i potrafią organizować się w obronie swoich interesów. W postulatach wysuwanych po roku 1989 pod adresem władz polskich wielokrotnie przewijała się kwestia szkolnictwa. Za pilną i niecierpiącą zwłoki sprawę uznano budowę w Sejnach kompleksu: żłobka-przedszkola, szkoły podstawowej oraz liceum ogólnokształcącego z litewskim językiem nauczania. Nauczyciele litewscy szczególnie negatywnie oceniali rozwiązywanie (ze względów oszczędnościowych) międzyklasowych grup nauczania języka litewskiego w gminie sejneńskiej (Klejwy, Łumbie, Ogrodniki) oraz w szkole podstawowej w Szymanowiznie, jedynej w gminie Szypliszki (zgłosiło się

¹⁶ K. Tarka, *op. cit.*, s. 232-233.

¹⁷ *Ibidem*, s. 223-228. Zob. też: J. Kordowska, *Działalność kulturalna, w: Litwini w Polsce...*, s. 20-22.

tam jednak tylko dwoje dzieci). Wskazywali oni również na konieczność przeprowadzenia remontów budynków szkolnych (zwłaszcza w Widugierach). Niedostateczna baza lokalowa nie była specyfiką szkół litewskich, czy szerzej, szkolnictwa narodowościowego. Z podobnymi problemami boryka się wiele szkół wiejskich. Jeśli w szkołach na terenie gminy Puńsk nie było poważniejszych problemów kadrowych (w samym Puńsku istniała nawet nadwyżka nauczycieli), choć nie wszystkie szkoły zatrudniały wykwalifikowanych lituanistów, to w gminie Sejny nie było ani jednego lituanisty z wyższym wykształceniem. Brakowało także nauczycieli innych przedmiotów, którzy mogliby wykładać w języku litewskim. Organizacje litewskie (Stowarzyszenie Litwinów w Polsce, Towarzystwo św. Kazimierza, Wspólnota Litwinów) domagały się od Ministerstwa Edukacji Narodowej opracowania i wydania nowych podręczników do nauki języka litewskiego dla szkoły podstawowej (w związku ze zmianą programu) oraz uniwersalnego podręcznika do nauki historii i antologii literatury litewskiej, systematycznego sprowadzania podręczników (np. do nauki języka litewskiego w liceum) i pomocy naukowych z Litwy, dwujęzycznych świadectw, wprowadzenia odrębnego przedmiotu historia Litwy, umożliwienia nauczycielom szkół litewskich udziału w różnych formach doskonalenia zawodowego na Litwie, budowy nowych szkół (zwłaszcza w Widugierach i Sejnach) i formalnego ustalenia ich nazw w dwóch językach oraz przygotowania dwujęzycznych szyldów i pieczęci. Postulowano również zatrudnienie w kuratorium wojewódzkim pełnomocnika do spraw szkolnictwa litewskiego. Dla Litwinów rozproszonych w drobnych grupach na terenie kraju domagano się stworzenia punktów nauczania języka litewskiego¹⁸.

Ministerstwo pozytywnie ustosunkowało się do tych postulatów. W 1992 r. kurator oświaty w Suwałkach dokonał uroczystego otwarcia Liceum Ogólnokształcącego z Litewskim Językiem Nauczania imienia 11. Marca w Puńsku. Obok tablicy w języku polskim umieszczono drugą w języku litewskim. W czerwcu następnego roku wydano pierwsze dwujęzyczne świadectwa dla wszystkich typów szkół litewskich. W 1994 r. oddano do użytku nowy budynek szkoły podstawowej w Widugierach. Dwa lata później w Puńsku otwarto filię suwalskiej szkoły muzycznej I stopnia. W grudniu 2005 r. działalność rozpoczął Zespół Szkół z Litewskim Językiem Nauczania „Žiburyš” (Kaganek) w Sejnach. W skład Zespołu wchodzi przedszkole, szkoła podstawowa i gimnazjum z litewskim językiem nauczania. Inwestycja została sfinansowana ze środków rządu litewskiego. W 2006 r. rozpoczęto rozbudowę budynku litewskiego liceum Puńsku. Cztery lata później został on uroczystie oddany do użytku¹⁹.

¹⁸ *Pro memoria* waz z załącznikiem z 19 III 1991 r., zob. „Lituanica” nr 1, 1991, s. 27-28; *Raport o stanie szkolnictwa z litewskim językiem nauczania i jego najpilniejszych potrzebach z 25 IX 1991 r.*, zob. *Litwini w Polsce...*, s. 55.

¹⁹ Materiały MSWiA (Problemy mniejszości litewskiej z 9 V 2011 r., mps., s. 4-5) i MEN (Informacja na temat sytuacji i problemów mniejszości litewskiej w Polsce oraz mniejszości polskiej na Litwie w zakresie edukacji z maja 2011, mps., s. 9-11). Zob. też: K. Tarka, *op. cit.*, s. 238-239.

Funkcjonowanie szkolnictwa dla mniejszości narodowych reguluje artykuł 13 ustawy z 7 września 1991 roku o systemie oświaty²⁰. Szczegółowe regulacje zawiera rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 r. „w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności postługującej się językiem regionalnym”. Zgodnie z rozporządzeniem MEN przedszkola i szkoły publiczne umożliwiają uczniom należącym do mniejszości narodowych „podtrzymywanie i rozwijanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej” przez prowadzenie nauki języka ojczystego oraz nauki własnej historii i kultury. Zajęcia organizuje dyrektor szkoły na pisemny wniosek rodziców. Nauczanie języka ojczystego określonej mniejszości może być prowadzone w przedszkolach lub szkołach z nauczaniem w języku mniejszości, w placówkach dwujęzycznych, z dodatkową nauką języka mniejszości lub w międzyszkolnych zespołach nauczania języka mniejszości. Klasa (oddział), w której nauczanie odbywa się w języku mniejszości w szkole podstawowej i gimnazjum musi liczyć co najmniej 7 uczniów, w szkole ponadgimnazjalnej co najmniej 14 uczniów. W przypadku gdy liczba zgłoszonych uczniów jest mniejsza, nauczanie w języku mniejszości organizuje się w grupach międzyoddziałowych lub międzyklasowych, ewentualnie w zespołach międzyszkolnych²¹.

W końcu 1990 r. nauczyciele języka litewskiego we współpracy z LTS-K przygotowali nowy program nauczania języka ojczystego dla szkoły podstawowej. W marcu następnego roku program uzyskał akceptację MEN. Z inicjatywy Litwinów w 1993 r. powstał program nauczania historii Litwy. Nauczyciele litewscy opracowali również programy nauczania geografii Litwy oraz języka litewskiego dla szkoły średniej²².

Przewodniczący największej litewskiej organizacji – Stowarzyszenia Litwinów w Polsce – Eugeniusz Pietruszkiewicz w 1993 r. oceniał, iż sieć szkolnictwa litewskiego pokrywa potrzeby Litwinów. Najlepsza pod tym względem była sytuacja na terenie gminy Puńsk²³.

Po zmianach politycznych w Polsce i na Litwie znacznie zwiększyły się możliwości dalszego kształcenia za granicą dla Litwinów mieszkających w Polsce. Przed absolwentami puńskiego liceum szeroko otworzyły się drzwi wyższych uczelni na Litwie. Jeśli do końca lat 80. corocznie studiować mogły najwyżej 2-3 osoby (niemal wyłącznie filologię litewską), to w roku akademickim 1989/1990 studia podjęło aż 31 młodych Litwinów. Dostępne stały się też wszystkie kierunki.

²⁰ Dziennik Ustaw 1991, nr 95, poz. 425.

²¹ Dziennik Ustaw 2007, nr 214, poz. 1579.

²² K. Tarka, *op. cit.*, s. 237-238.

²³ *Litwini w Polsce. Rozmowa z E. Pietruszkiewiczem, prezesem Stowarzyszenia Litwinów w Polsce*, „Kultura” nr 3, 1993, s. 97.

W następnych latach nie było praktycznie żadnych ograniczeń, jeśli chodzi o możliwość kontynuowania nauki na uczelniach w niepodległej Litwie²⁴.

W latach 90. wzrosła liczba uczniów objętych nauką języka litewskiego. W szkołach podstawowych języka ojczystego uczyło się ponad 600 dzieci litewskich (najwięcej – 685 w roku szkolnym 1991/1992, najmniej – 583 w roku szkolnym 1990/1991). W tym czasie do liceum ogólnokształcącego w Puńsku uczęszczało około 130 młodych Litwinów (najwięcej – 141 w latach 1996/1997 i 1998/1999, najmniej – 119 w roku szkolnym 1992/1993).

W następnej dekadzie spadła liczba uczniów we wszystkich typach szkół. W roku szkolnym 1999/2000 w szkołach podstawowych uczyło się jeszcze 528 dzieci litewskich, w połowie dekady (2005/2006) – 378 uczniów, a w roku szkolnym 2010/2011 już tylko 269. W pierwszym roku po utworzeniu gimnazjów języka litewskiego uczyło się 73 uczniów, w połowie dekady – 177 (w roku szkolnym 2003/2004 nawet 204), zaś w roku szkolnym 2010/2011 – 164 uczniów. Liczba uczniów liceum wynosiła od 135 w latach 2001/2002 i 2004/2005 do 94 w roku szkolnym 2010/2011. Spadek liczby uczniów spowodowany był przede wszystkim niżem demograficznym²⁵.

W roku szkolnym 2007/2008 w Zespole Szkół z Polskim i Litewskim Językiem Nauczania im. Dariusa i Girensa w Puńsku języka litewskiego w szkole podstawowej uczyło się 182 dzieci (na ogółem 243 uczniów), zaś w gimnazjum 116 (na ogółem 162). Ponadto na terenie gminy Puńsk szkoły podstawowe z litewskim językiem nauczania istniały w Nowinkach (35 uczniów), Widugierach (20 uczniów) i Przystawańcach (7 uczniów). Ze względu na niewielką liczbę uczniów rozważane jest zamknięcie szkół w Przystawańcach i Widugierach.

Na terenie sąsiedniego powiatu szkolnictwo litewskie skoncentrowane jest w Sejnach. Istniejący od końca 2005 r. Zespół Szkół z Litewskim Językiem Nauczania „Žiburys” składa się ze szkoły podstawowej i gimnazjum. Placówka ma charakter szkoły niepublicznej z uprawnieniami szkoły publicznej. Jej organem prowadzącym jest Fundacja im. Biskupa Antanasa Baranasuskasa „Dom Litewski”. Do zespołu szkół litewskich w Sejnach przeszli uczniowie ze zlikwidowanych szkół podstawowych w Łumbiach, Ogrodnikach i Krasnogradzie. W roku szkolnym 2007/2008 w szkole podstawowej „Žiburys” w Sejnach uczyło się 27 dzieci litewskich, zaś w gimnazjum 30. Język litewski był również językiem wykładowym dla 8 uczniów gimnazjum nr 2 w Sejnach. Od roku szkolnego 2009/2010 język litewski w gimnazjum nr 2 nauczany jest jako przedmiot dodatkowy. W tym samym roku zmieniła się również forma nauczania języka litewskiego w szkole podstawowej w Krasnowie. W ostatnim roku funkcjonowanej szkoły z nauki w języku litewskim korzystało zaledwie 3 uczniów. W roku szkolnym 2007/2008 dodatkową nauką języka litewskiego w szkole podstawowej w Krasnowie objętych

²⁴ K. Tarka, *op. cit.*, s. 241.

²⁵ Materiały MEN: Informacja na temat sytuacji..., s. 10.

było 32 uczniów (na 74). W szkole w Klejwach uczyło się 4 uczniów, a w Poćkunach 10 (w roku szkolnym 2010/2011 z powodu braku zgłoszeń nie uruchomiono nauki języka litewskiego), w szkole podstawowej im. mjr. H. Dobrzańskiego w Sejnach było 15 uczniów (na 500), zaś w gimnazjum nr 1 w Sejnach 5 (na 299). Ponadto w Suwałkach w trzech zespołach międzyszkolnych, obejmujących uczniów ze szkół podstawowych i gimnazjów, języka litewskiego uczyło się ogółem 34 uczniów²⁶.

W roku szkolnym 2011/2012 w 5 szkołach podstawowych z nauczaniem w języku litewskim (Puńsk, Nowiniki, Przystawańce, Widugiery i Sejny) oraz w 2 szkołach z dodatkową nauką języka litewskiego (Krasnowo, Sejny) ogółem uczyło się 269 uczniów. Do litewskich gimnazjów w Puńsku i w Sejnach oraz do gimnazjum w Sejnach z dodatkową nauką języka litewskiego uczęszczało 164 uczniów. Ponadto w litewskim liceum ogólnokształcącym w Puńsku oraz w liceum w Sejnach (ciąg klas z językiem litewskim) uczyło się 107 uczniów. Łącznie we wszystkich typach szkół w roku szkolnym 2011/2012 języka litewskiego uczyło się 530 uczniów²⁷.

Na początku lat 90. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne przygotowały czwarty zestaw podręczników do nauki języka litewskiego dla szkół podstawowych, zgodny z nowym programem nauczania. Nowe książki miały się ukazywać sukcesywnie – jeden tytuł w ciągu roku szkolnego. Mimo upływu kilku lat nie ukazała się żadna. Dopiero w końcu 1996 r. wydano podręcznik języka litewskiego do klasy VIII, a w następnym roku książkę do klasy VII i VI. Autorami podręczników byli litewscy nauczyciele. Doktor Bronisław Makowski (Bronius Makauskas), działacz litewski, pracownik Instytutu Historii PAN w Warszawie, napisał podręcznik historii Litwy dla liceum, wydany w końcu 1997 r.²⁸

Wprowadzenie zmian w systemie oświaty (m.in. utworzenie gimnazjów) i kolejna zmiana treści programowych spowodowały konieczność opracowania nowych podręczników i stopniowego zastępowania nimi podręczników wydanych wcześniej. Wszystkie koszty związane z przygotowaniem, opracowaniem, wydaniem i dystrybucją podręczników dla mniejszości narodowych w Polsce finansowane są z budżetu państwa. Podręczniki dla mniejszości litewskiej na zlecenie MEN drukuje litewskie Wydawnictwo „Aušra” w Puńsku. Ze względu na niskie nakłady koszty wydawania podręczników dla mniejszości narodowych są bardzo wysokie. Przykładowo jednostkowy koszt podręcznika do nauki o języku dla klasy III liceum ogólnokształcącego wydanego w 2009 r. w nakładzie 100 egzemplarzy wyniósł aż 930 zł.

Po 2000 r. ukazał się komplet podręczników do nauki języka litewskiego w szkole podstawowej, gimnazjum oraz liceum, zeszyty ćwiczeń do matematyki

²⁶ Materiały MEN: Szkoły z litewskim językiem nauczania oraz szkoły prowadzące dodatkowe nauczanie języka litewskiego w roku szkolnym 2007/2008.

²⁷ Materiały MEN: Informacja na temat sytuacji..., s. 10.

²⁸ K. Tarka, *op. cit.*, s. 241.

i podręcznik do historii Litwy dla szkoły podstawowej, podręczniki do nauczania przyrody i geografii Litwy w szkole podstawowej i gimnazjum, a także polsko-litewskie słowniczki terminów z zakresu matematyki, geografii, sztuki, fizyki, chemii, biologii oraz informatyki²⁹.

Absolwenci litewskiego liceum zdają egzamin maturalny z języka litewskiego jako przedmiotu obowiązkowego. Mogą też zdawać na egzaminie maturalnym pozostałe przedmioty (z wyjątkiem języka polskiego) w swoim języku ojczystym. Również uczniowie szkoły podstawowej i gimnazjum mogą przystępować do sprawdzianu końcowego w języku litewskim³⁰.

Polskie ustawodawstwo zapewnia uczniom należącym do mniejszości narodowych nauczanie w ich języku ojczystym oraz finansowanie szkół z budżetu państwa. Szkoły dla mniejszości narodowych otrzymują subwencję zwiększoną o 20% i 150%. Dodatkowa subwencja zwiększona najpierw o 50% (od 2002 roku), a następnie o 100% (od 2005 roku) i 150% (od 2006 roku) przeznaczona jest dla małych szkół, w których liczba uczniów nie przekracza 84 (szkoły podstawowe) lub 42 (gimnazjum, liceum). Zwiększenie subwencji dla małych szkół było jednym z postulatów mniejszości litewskiej³¹.

Szkolnictwo etniczne jest ważnym elementem zachowania odrębności narodowej i kulturowej. Na tle szkolnictwa innych mniejszości narodowych szkolnictwo litewskie przedstawia się wyjątkowo korzystnie. Charakteryzuje się znaczną stabilnością i powszechnością. Szkół litewskich nie dotknął gwałtowny spadek liczby uczniów, a nauczaniem w języku ojczystym objętych jest około 70% dzieci litewskich w wieku szkolnym. Świadczy to o utrzymującym się zainteresowaniu rodziców i uczniów kształceniem w języku ojczystym oraz silnym poczuciu własnej tożsamości narodowej i odrębności. U młodych Litwinów jest ono zdecydowanie silniejsze niż np. u ich białoruskich rówieśników. W efekcie Litwini w stosunkowo małym stopniu podlegają asymilacji. Organizacji i funkcjonowaniu własnego szkolnictwa sprzyja koncentracja ludności na niewielkim obszarze oraz zaangażowanie litewskich nauczycieli i organizacji. W badaniach przeprowadzonych przez GUS w 1994 r. ponad 67% respondentów narodowości litewskiej uważało, że ich dzieci powinny się uczyć w języku ojczystym, a tylko 14%, że w języku polskim³².

W procesie zachowania odrębności językowej i kulturowej rola szkoły jest niezwykle istotna. Nastawiona na obronę mniejszości i utrwalenie tożsamości narodowej jej członków zapobiegać może asymilacji. Swoją funkcję spełnia poprzez nauczanie języka ojczystego, kultywowanie tradycji, obronę wartości grupy i jej kultury. Celem jest podtrzymanie świadomości narodowej, m.in. poprzez

²⁹ Materiały MEN: Informacja na temat sytuacji..., s. 12-14.

³⁰ *Ibidem*, s. 11.

³¹ *Ibidem*, s. 5-8.

³² *Litwini w Polsce – Polacy na Litwie...*, s. 38-39.

doskonalenie języka ojczystego jako środka komunikowania się. Nauka w języku ojczystym korzystnie wpływa na jego zachowanie, przyczynia się do częstszego korzystania z tego języka w domu rodzinnym i życiu codziennym.

Dla katolików narodowości litewskiej bardzo ważną kwestią jest język nabożeństw. Ciągące się przez blisko czterdzieści lat starania o przywrócenie litewskich nabożeństw w sejneńskiej bazylice zantagonizowały stosunki Litwinów z władzami kościelnymi (proboszczem i biskupem łomżyńskim) oraz parafianami narodowości polskiej. Msza w języku litewskim w Sejnach wprowadzona została dopiero w październiku 1983 r. Po obu stronach pamięć o konfliktach sprzed lat wpływała na bieżące wydarzenia. W efekcie drobne z pozoru sprawy urastały do rangi poważnych problemów³³.

25 marca 1992 r. papież Jan Paweł II zatwierdził nowy podział administracyjny Kościoła katolickiego w Polsce. W wyniku reorganizacji Suwalszczyzna znalazła się w nowo utworzonej diecezji ełckiej. Na jej czele stanął biskup Wojciech Ziemia. Jedną z pierwszych decyzji ełckiego ordynariusza było wprowadzenie mszy św. w języku litewskim w Suwałkach, w kościele pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa (początkowo raz w miesiącu, a później co drugą niedzielę). Kolejnym posunięciem było mianowanie w końcu maja 1992 r. księdza prałata Ignacego Dziermejki, długoletniego proboszcza w Puńsku, wikariuszem biskupim dla wiernych narodowości litewskiej³⁴.

Niebawem stosunki między kurią a Litwinami gwałtownie się pogorszyły. Chcąc przybliżyć Kościół do wiernych oraz nobilitować lokalną wspólnotę, biskup postanowił utworzyć nową parafię w Widugierach. Miała się ona składać z litewskich wiosek parafii sejneńskiej i części parafii Puńsk. Do nowej parafii planowano przyłączyć m.in. Żegary i Ogrodniki, miejscowości w linii prostej leżące niedaleko Widugier, ale oddzielone jeziorem Gaładuś. Ich mieszkańcy musieliby jechać około 25 km i przejeżdżać przez Sejny, żeby dotrzeć do Widugier.

Budowę kaplicy w Widugierach rozpoczęto jeszcze w połowie lat 80. Inicjatorem był zbliżający się do emerytury puński proboszcz, fundatorami zaś litewscy emigranci z Chicago oraz miejscowi parafianie. Według początkowych założeń powstać miała jedynie kaplica czy kościół filialny, obsługujący wiernych mieszkających w odległości kilkunastu kilometrów od kościoła parafialnego. Na niedzielne nabożeństwa dojeżdżać mieli księża z Puńska. W czerwcu 1992 r., gdy budowa była już na ukończeniu, proboszczowie z Puńska i Sejn ogłosili z ambon zamiar utworzenia w Widugierach nowej parafii. Zaskoczeni tą decyzją Litwini przyjęli ją z gwałtownym protestem. Rada parafialna z Puńska uznała, iż tryb wprowadzania nowych postanowień w życie nosi znamiona „spisku ze strony Ekscelencji [biskupa Ziemy – K.T.] przeciwko wiernym narodowości litewskiej”.

³³ Szerzej: K. Tarka, *op. cit.*, s. 50-55, 69, 171-186.

³⁴ *Ibidem*, s. 243.

Decyzja ordynariusza ełckiego nie wynikała ze złej woli. Wydaje się, iż nowy biskup nie miał jeszcze po prostu dostatecznego rozeznania w zawilej sytuacji. Litwini doszukiwali się polonizacyjnego charakteru działania kurii. Uważali, iż odłączenie litewskich wiosek od parafii Sejny ma za cel zmniejszenie liczby Litwinów w parafii, co w efekcie doprowadzić miało do zlikwidowania jedynej mszy św. w języku litewskim w bazylice. Mszy, którą wywalczyli z takim trudem, po blisko 40 latach starań. Taki – według nich – był rzeczywisty, ukryty cel dokonywanych zmian.

Gdy rozmowy puńskiej rady parafialnej z biskupem w sierpniu 1992 r. nie przyniosły rozstrzygnięcia. Litwini zamknęli kościół w Widugierach i nie wpuścili przewidzianego na proboszcza księdza Zenona Parakiewicza, dotychczasowego wikariusza w Sejnach, z pochodzenia Litwina. Na drzwiach wejściowych pojawiły się łańcuchy spięte kłódkami. Gdy po kilku dniach zostały zerwane, przedstawiciele rady parafialnej założyli na drzwi metalowe sztaby i zaspawali je.

Tworzenie parafii wbrew woli wiernych nie mogło zakończyć się powodzeniem. Biskup, zamiast jak najszybciej wycofać się z niefortunnego pomysłu, zwlekał z podjęciem decyzji. Zaogniło to tylko sytuację, prowadząc niepotrzebnie do eskalacji konfliktu.

Litwini oczekiwali pisemnego potwierdzenia przez biskupa Ziembę rezygnacji z tworzenia parafii w Widugierach. Takie potwierdzenie ciągle jednak nie nadchodziło. Za powstałe zamieszanie obwiniali też księdza Dziermejkę, który wraz z dziekanem Stanisławem Rogowskim z Sejn był autorem projektu nowego podziału terytorialnego parafii. Wzburzenie wśród Litwinów narastało. W połowie grudnia puńska rada parafialna na znak protestu postanowiła nie przyjąć swego proboszcza po kołędzie.

29 grudnia 1992 r. w kurii biskupiej interweniowali przedstawiciele wszystkich litewskich organizacji: Eugeniusz Pietruszkiewicz (Stowarzyszenie Litwinów w Polsce), Witold Grygutis (Litewskie Towarzystwo św. Kazimierza) i Józef Sygit Forencewicz (Wspólnota Litwinów w Polsce). Wspólnie jeszcze raz apelowali do biskupa o pilne rozpatrzenie statusu budowanego kościoła: „Brak decyzji lub przeciąganie jej w czasie – ostrzegali – grozi narastaniem konfliktu między wiernymi a ich miejscowymi duszpasterzami, między wiernymi narodowości polskiej i litewskiej”. Podkreślali, iż tworzenie nowej parafii powinno być inicjatywą jej mieszkańców i nie może nastąpić wbrew ich woli. Argumentowali, że utworzenie parafii w Widugierach „narusza dotychczasową jedność terytorialną Litwinów i znacznie zmniejsza ich proporcje w dwu sąsiednich parafiach Puńsk i Sejny, stwarzając tym dodatkowe zagrożenie”. Nawet jeśli obawy i przeczulenie Litwinów w tym wypadku były niesłuszne, to miały przecież uzasadnienie w ich doświadczeniach.

Na tle sporu o status kościoła w Widugierach pogłębiał się konflikt między puńskim proboszczem a parafianami. W odpowiedzi na bojkot kołеды ksiądz Dziermejko odmawiał udzielania posługi duszpasterskiej (chrztów, pogrzebów). Było to brnięcie w ślepą uliczkę. Do sprawy Widugier doszedł teraz kolejny

postulat. Litwini zarzucając proboszczowi „chorobliwą wręcz złośliwość w stosunku do swoich parafian” oraz wskazując na ułomności związane z wiekiem (osłabienie pamięci, wzroku itp.), występowali do kurii o zmianę proboszcza i mianowanie nowego wikariusza biskupiego.

Dopiero 9 marca 1993 r. biskup Ziemba osobiście zapewnił przybyłą do kurii delegację Litwinów, iż stan prawny kościoła w Widugierach nie uległ żadnej zmianie, to znaczy jest on kościołem pomocniczym parafii Puńsk. Pismo tej treści przesłał do proboszczów w Puńsku i Sejnach.

Po 9 miesiącach przepychanek i zamieszania zakończono „dziwną wojnę” o Widugiery. Konflikt był przyczyną porażki i przejścia na emeryturę księdza Dziermejki, który okazał się główną ofiarą sporu. Proboszcz utracił zaufanie swych parafian i po 26 latach posługi duszpasterskiej w Puńsku, w czerwcu 1993 r. zmuszony był odejść z parafii. Nowym proboszczem biskup mianował księdza Jana Jerzego Macka, Polaka, dobrze znającego jednak język litewski. Ksiądz Dziermejko został też zwolniony z funkcji wikariusza biskupiego diecezji ełckiej do spraw wiernych języka litewskiego³⁵. Od 2000 r. obowiązki proboszcza parafii w Puńsku pełni ksiądz Czesław Bagan.

Niebawem na horyzoncie pojawił się nowy konflikt. Latem 1994 r. ksiądz Parakiewicz objął sąsiednią parafię w Gibach. W dalszym ciągu co tydzień dojeżdżał do Sejn, jednak w kaplicy w Żegarach nowy wikariusz (Polak) odprawiał mszę św. w języku polskim, zaś wierni odpowiadali po litewsku. Pogorszyła się również sytuacja w pozostałych „litewskich” parafiach. W połowie 1995 r. ksiądz Virginijus Veprauskas, po dwóch latach pracy wśród Litwinów w Polsce, został odwołany przez swego arcybiskupa na Litwę. Na szczęście po trzech miesiącach do Puńska przybył kolejny ksiądz z Litwy. Równocześnie wraz z odejściem ze Smolan oblatów, władze zgromadzenia zakonnego odwołały pracującego wśród Litwinów księdza Antoniego Degutisa. Wskutek splotu różnych wydarzeń zawieszono zostały litewskie nabożeństwa w Żegarach, Suwałkach oraz Smolanach. Litwini z niepokojem oceniali sytuację. Zarzucali proboszczowi w Sejnach oraz biskupowi ełckiemu lekceważenie problemu lub świadome działanie szkodzące utrzymaniu poczucia tożsamości narodowej. W lipcu 1995 r. przewodniczący litewskich organizacji oraz rad parafialnych w Puńsku, Sejnach i Suwałkach interweniowali w kurii. Podkreślili, iż „ponownie w sposób dotkliwy” naruszone zostały ich naturalne prawa do posługi duszpasterskiej w ojczystym języku „na całym zwartym obszarze litewskojęzycznego osadnictwa”. Żądali od biskupa Ziemy „naprawienia krzywd” oraz przywrócenia pełnej posługi duszpasterskiej. Grozili, iż część działań zdesperowanej społeczności litewskiej może wyjść poza ich oraz biskupa kontrolę. Twierdzili, że do nawarstwienia się negatywnych czynników doprowadziło pomijanie księży litewskich w nominacjach na proboszczów, co skłania ich do wyjazdu w głąb kraju. Stanowczo proponowali ordynariuszowi ełckiemu aby proboszczem w Sejnach mianował księdza Alfonsa Jurkiewicza pochodzenia litewskiego, od lat pracującego

³⁵ Na temat przebiegu konfliktu w Widugierach zob.: *ibidem*, s. 243-248.

w archidiecezji wrocławskiej. O swych postulatach poinformowali równocześnie prymasa Polski, watykański Sekretariat Stanu i Episkopat Litwy. Wzrost napięcia stał się ponownie realny.

Tym razem biskup Ziemia nie spóźnił się z reakcją. Wyjaśniał, iż trudności personalne powinien rozwiązać rychły powrót ze studiów w Rzymie litewskiego księdza z diecezji ełckiej. W miejscowym seminarium studia kończył kolejny kleryk narodowości litewskiej. Biskup zabiegał też o przyjazd nowych kapłanów z Litwy. Spokojny, wyważony ton oraz konkretna treść odpowiedzi załagodziła rodzący się konflikt³⁶.

Obecnie msze św. w języku litewskim odprawiane są codziennie w kościołach w Puńsku, Sejnach i Smolanach, w każdą niedzielę w Widugierach i Żegarach, co dwa tygodnie w Suwałkach oraz raz w miesiącu w Warszawie.

Litwini są jedną z mniejszych grup narodowościowych żyjących w Polsce. Podstawowym celem działalności społeczno-kulturalnych mniejszości była, i jest, obrona ludności litewskiej przed dyskryminacją i asymilacją. Wysoki stopień integracji wewnętrznej minimalizował proces asymilacji i uchronił Litwinów przed wchłonięciem przez polską większość. Pozwolił na zachowanie odrębności, własnego języka, kultury, szkolnictwa. Sprzyja temu zwarte zamieszkanie na niewielkim obszarze, peryferyjne położenie, izolacja od polskiej społeczności. Silna identyfikacja mniejszości litewskiej z „małą ojczyzną” (regionem Puńska) stała się czynnikiem wzmacniającym poczucie tożsamości narodowej.

ABSTRACT

The article presents the situation of the Lithuanian minority in the Third Republic of Poland. Lithuanians who densely inhabit a small area of north-east Suwalki region, in and around Puńsk and Sejny, form a close-knit community. This is the autochthonous, almost exclusively rural population. Lesser and dispersed groups of Lithuanians live on the entire territory of Poland. The overall number of the Lithuanian minority of Poland is approximately 7.5-8 thousand people. In the new reality after 1989 there have been changes in the organized activity of Lithuanians. The Lithuanian Social-Cultural Society which had existed for over thirty years changed its name to the Association of Lithuanians in Poland. New organizations were also founded, such as: the Lithuanian Society of St. Casimir or the Community of Lithuanians in Poland. For Lithuanian activists one of the most important issues was the cause of education in their native tongue. At the beginning of the 1990s "the Aušra" Publishing House began the printing of the first books in Lithuanian since the Second World War. The "Aušra" quarterly was transformed into a monthly and then again into a biweekly. Besides, regional stations of the public radio and television began broadcasting regular programmes in Lithuanian. Lithuanians are characterized by a high national self-awareness and the ability to organize themselves in the defense of their interests. A high degree of internal integration minimized the process of assimilation and allowed them to retain their distinctive individuality, their own language, culture and system of education. The factors that facilitate this phenomenon are: a compact population inhabiting a small area, peripheral location, isolation from the Polish society.

³⁶ *Ibidem*, s. 248-251.